

Nr 113.

Av herr **Hellberg**, om vidtagande av åtgärder för inrymmande i skolundervisningen av upplysning och utbildning i levnadsvett och humanitet.

Ingen samhällskultur kan vila annat än på individuell kultur.

Carl Lindhagen
(i första kammaren den 16 januari 1919).

Inte blott i folkens yttre utan även i deras inre förhållanden är det en trängande uppgift för den nya tid, som nu börjar, att söka utrota den anda, som fört till världskriget och fått sin dom däri.

Detta fruktansvärda krig har genomlidits förgäves, om inte den enhälliga avsky, som det uppväckt, förmår driva fram ett nytt samliv mellan staterna, grundat på rättens och fredens principer, på en radikal förnekelse av den fördärvbringande politik, som predikat och praktiserat grundsatserna, att makt går före rätt och att blod och järn utgöra det rätta lösemedlet för folkens stora frågor. Men förnyelsen behöver sträckas även till individernas samliv. Även det har till allas olycka i hög grad varit behärskat av maktlärans brutalitet. Den dubbelmoral, som gjort makten till högsta princip i staternas och rätten i enskildas mellanhavanden, har inte kunnat bevara denna åtskilnad. Särskilt under den tid, som kunde kallas världskrigets förberedelsestid, har med den exempellösa materiella utveckling, som utmärkt denna maskinismens, storindustrialismens, stor kapitalismens och socialismens blomstringsperiod, följt en maktlystnad, som kallblodigt trampat ned de högre mänskliga värdena under sin ävlan efter denna världens goda. Den självskhet, vilken förut hade ansetts tillhöra människans syndiga natur, betraktades allt allmänare som berättigad, ja berömvärd duktighet, när den brukade snart sagt vilka medel som helst för att uttränga eller nedslå medtävlare och motståndare, och den hänsyn och skyldighet mot nästan, som förr åtminstone bekänts med läpparne,

om också inte i hjärta och gärning, föraktades allt mer som opraktisk och löjlig sentimentalitet. Under den klenklyddande förklädningen av modern kapacitet återtog sålunda den forntidsegoism, som varit religionens och civilisationens huvudmotståndare av begynnelsen, alltmer sitt gamla välde över själarne.

Men denna maktdyrkans ande inom samhällena är närmaste frände till våldspolitiken mellan staterna och har varit dess bästa bundsförvant. Båda bära i sin samverkan skuld till det största återfall i urtidsbarbari som mänskligheten genomgått, och mot båda erfordras därför nu verk samma skyddsåtgärder. De garantier mot kriget, som staterna samfällt kunna uppresas, bli inte betryggande med mindre än de komma att stödjas av en ny samhörighetens, rättvisans och humanitetens goda ande inom samhällena.

Huru skall då en sådan kunna uppkomma?

Den strävan till allt mer demokratiska samhällsskick, som under och efter kriget så starkt har framträtt, uttrycker otvivelaktigt en folkens instinktiva förlitan på den allmänna medborgerliga likställighetens innebärande förmåga att omdana stater och folk till det rätt- och fredssinne, som inte blott utdömer makt och våld vid slitningen av deras tvister utan som även ur individernas inbördes förhållanden utesluter övermakt och maktmissbruk. Den kommunala och politiska rättsligheten skall, väntas det, som naturlig konsekvens medföra även en allt mer genomgående ekonomisk och social likställighet. Och i samma mån som alla så komma att känna sig mera likvärdiga, skall också efterhand uppstå ett vaknare samhörighetsmedvetande, allmännare omsorg och ansvar för allas rätt och väl.

Detta är ock säkerligen i huvudsak riktigt.

Men det får dock inte tagas för givet, att en demokratisk samhällsordning liksom automatiskt skall omskapa människornas viljeriktning från en trångt egoistisk till en vidsynt altruistisk. Egenintressena utveckla nog även i demokratier sin förmåga att breda ut sig och uttränga andra. Endast motvilligt böja de sig även där under ett högre och allmänt intresse, under plikt- och ansvars känslan gent emot andra och för allas bästa. Denna känsla behöver därför målmedvetet uppodlas. Och behovet av en sådan folkets uppfostran till humanitet och allmänanda måste det därför bli en av den nya tidens angelägnaste uppgifter att fylla.

Mot den folkuppfostran våra läroanstalter hittills givit har ofta anmärkts, att den haft en alltför teoretisk karaktär och inte tillgodosett utbildningen för livets praktiska värv. Likaså har det anmärkts, att den allt för ensidigt riktat sig på den intellektuella sidan av barnens själsliv och för mycket försummat känslan av viljan, den företrädesvis karaktärsbe-

stämmande sidan. — Den förra anmärkningen har fått sitt berättigande erkänt på det mest effektiva sätt genom den folkundervisningens utvidgning med yrkesskolor, som beslöts av fjolårets riksdag. Den senare anmärkningen kvarstår däremot allt fortfarande som ett obeaktat klagomål.

Det skolämne, som skulle öva en direkt karaktärsdanande inverkan på lärjungarne, är religionsundervisningen. Mot den kan emellertid alltjämt den först anförda anmärkningen med fullt fog riktas: att den är genomgående allt för teoretiskt anlagd, att även den går ut på minneskunskap och därför blir i hög grad praktiskt ofruktbar. Katekesen är fortfarande förhärskande inom denna undervisning i folkskolan och de allmänna läroverkens lägre klasser, och den läres merendels som en utanläxa, vars tillämplighet på det dagliga livet blir mycket ringa. Den teologi, som läses i de allmänna läroverkens högre klasser, blir inte heller mer givande i nyssberörda hänseende. Våra läroanstalter ge med ett ord i det stora hela sina lärjungar ringa eller ingen levande väckelse och ledning i den personliga bildningens mest centrala och viktiga del, den som avser deras förhållande till andra människor under livets olika och mångahanda omständigheter. — Väl finns det här och var goda lärare, som med riktig känsla för ett stort behov bemöda sig att i någon mån fylla denna brist. Men i det stora hela rör sig den ifrågavarande undervisningen på ett teologiskt-dogmatiskt plan, som ligger ganska fjärran från den tillvaro, i vilken barnens dagliga liv går fram.

Försök att åstadkomma en reform av denna sterila undervisning ha gjorts från olika håll och i något olika syften utan att hittills medföra något resultat. De komma helt visst att fortsättas, till dess det sega motstånd, som in i det tjugonde århundradet lyckats bevara såsom »barnalära» ett för barn alldeles olämpligt kyrkodogmatiskt kompendium från 1500-talet, nödgas vika. Men under förbuden på detta resultat och för övrigt alldeles oberoende därav borde ett under alla förhållanden välbehöfligt, nytt och praktiskt moment i den för karaktärsutbildning avsedda delen av skolundervisningen kunna införas. Det torde inte bli så svårt att för det bereda rum inom de många kristendomstimmarne — om också för den skull något av det, som utfyllt dessa, skulle få göra åt sig något litet, så skedde därmed endast det berättigade, att det mindre viktiga får vika för det mera viktiga — och det kunde även lämpligen infogas i den medborgarkunskap, som hädanefter skall meddelas på folkundervisningens överstadier.

Det nya moment, som sålunda borde införas i vår folkuppfostran, skulle, såsom redan antytts, avse att göra den högsta moralnormen för personliga förhållanden mellan människor mer än hittills levande och

verksam i dessa förhållanden genom att giva barnen och ungdomen väckelser och anvisningar till dess ständiga användning i deras dagliga liv.

Då den kristna religionens »yppersta bud»: att älska nästan som sig själv eller att göra mot andra vad man vill, att de skola göra mot en själv — fastän lärt och predikat i så många århundraden — åstadkommit jämförelsevis så ringa verkan, beror det visserligen främst på människonaturens motspänstiga själviskhet. Men säkerligen beror det i sin mån också därpå, att det allt för mycket uppfattats som ett högt religiöst krav, vilket har föga tillämplighet på det alldagliga livet. Det har ingått som ett led i den söndagsreligion, vilken skiljer sig minst lika mycket från det vanliga levnadssättet som söndagen skiljer sig från vardagarne. Det behöver ned- och inflyttas i vardagslaget. Det behöver inövas till praktiskt bruk i allt mänskligt umgänge, göras till regel för allmänt gott levnadsvett.

För denna användning kan det uttryckas i den enkla satsen: tänk på andra — d. v. s. försätt dig i deras ställning, tänk dig att du själv vore den du talar om eller med, bedömer eller behandlar, tänk efter hur du då med rätt skulle begära att bli bemött av en person i din egen ställning, och uppför dig därefter, så långt du förmår. All orättfärdighet, all råhet och grymhet, allt barbari som begås i världen förövas av sådana, som aldrig lärt sig att tänka på andra, aldrig vant sig att räkna med den möjligheten, att de en gång och snart nog själva kunna bli gamla och svaga, sjuka, värnlösa, tröst- och hjälpbehövande. En var åter, som känt sig träffad i sitt inre av en sådan den egna eftertankens påminnelse om sin dödlighet, om människoödenas obeständighet och växling — han är löst ur den själviskhetens förbannelse, som utgör roten till allt ont i människors värld. Därför är det a och o i all kultur, som förtjänar sitt namn, att själviskhetens envælde brytes och att de osjälviska egenskaperna: rättskänsla, skonsamhet, hövlighet, välvilja, omtanke för andra, hjälpsamhet och offervillighet göras till motvägande makter i sinnena. Det är det centrala och kardinala i all personlig förädling.

Men därför behöver också detta levnadsvett i ordets vidaste mening grundläggas och befästas i barndomen, när sinnet är mottagligast och de mest livsbestämmande intrycken avsätta sig däri. Och det skall då meddelas på ett sätt som är bäst lämpat för detta åldersskede. Det skall inte givas i abstrakta lärosatser utan i levande och åskådliga framställningar, i tillämpning på fall och tillfällen ur den händelsevärld, som är barnet välbekant och förtrogen. Det skall visas vara användbart och oumbärligt i dess eget dagliga liv, för så vitt detta skall gestalta sig väl och lyckligt, det skall framhållas såsom det utmärkande för varje fin och bildad män-

niska, det som skiljer vida mer än någon klasskillnad, själva personlighetens adelsmärke, och det skall ställas i sammanhang med den högsta moraliska fullkomningen såsom dennas förutsättning och livsprincip. Så skola allt ifrån början de ungas sinnen praktiskt inriktas på rättvisans och humanitetens ideal såsom det väsentligaste av allt för deras kommande liv och inövas i dess användning på alla mötande förhållanden till medmänniskor, så att det småningom genom vana blir deras andra natur att låta sig ledas därav i tankar, tal och handling.

Men, invändes det kanske, denna uppfostran till verkligt levnadsvett skall ges i hemmen, inte i skolorna.

För visso vore det önskvärt, att den kunde ges i hemmen. Men hur många hem kunna eller ens vilja ge den? Säkerligen jämförelsevis få — av olika orsaker. De flesta skulle vara oförmögna därtill. Skall den nämnda uppfostran komma folket i dess helhet till del — och det är det angelägna —, så måste den därför ges i skolorna. Sedan kommer naturligtvis hemmens medverkan, där den kan ges, som ett gott understöd, liksom allmänheten genom sin opinion kan och bör befrämja det goda verket.

Naturligtvis stöter det emot en fördom hos många att föreslå till upptagning på skolornas läroplan ett »ämne», som man vant sig att anse för en det praktiska livets angelägenhet. Men lika litet ute i detta praktiska liv som i hemmen kunna alla unga få den vägledning och utbildning däri som de så väl behöva. Och när skolorna meddela lärjungarne undervisning om de högsta moralbudet, varför skulle de då inte även kunna meddela dem den så viktiga praktiska handledningen i dessa buds tillämpning i det dagliga livet?

Det kan möjligen ytterligare invändas, att vad, som inhämtas i skolan, inte får den verkande och produktiva kraft för karaktärsbilningen som om det upptagits utanför skolrummets väggar: När ungdomen »trampat ut barnskorna», röjer den ofta nog en viss benägenhet att frigöra sig från skolans inflytande och kasta över bord vad denna har lärt. Sådant som förbjudits i skolan, får då lätt en stark lockelse, och att uppresas sig mot skolans åskådningssätt är för många den första myndighetsyttringen. — Detta är nog sant. Men mycket, som sålunda ringaktas och ratas av den ungdomliga självgodheten, kan dock längre fram i livet komma till sin rätt. Och oviljan emot det kan också ha sin förklaring, delvis måhända sin ursäkt, dels i dess egen beskaffenhet, dels i meddelelsesättet. — Varken den ena eller den andra anledningen till en sådan ovilja borde dock kunna befaras i fråga om den undervisning det här gäller. Rätt meddelad borde den i hög grad vara ägnad att anslå de ungas lättväckta lust att tillägna sig vad som ger förmån och trevnad i umgänget med människor,

i fall de skulle vara okänsliga för dess djupare motiv. Och det skulle genom föreskrifter och anvisningar för lärarne, så långt som det är möjligt sörjas för, att denna undervisning inte finge sjunka ned i pedanteri och slentrian utan tvärtom gjordes så konkret och för verkligheten lämpad, att den måste beröra alla, som inte äro alldeles omottagliga och obildbara i detta viktiga avseende. Ty det bildningsarbete, varom här är fråga kan endast då få någon varaktig framgång, om det lyckas att till bundsförvant vinna de ungas inre begär efter något, som de anse eftersträfvansvärt. Pliktpåbud bli ofta, troligen oftast, verkningslösa. Det som skall bli fruktbärande får inte tillägnas och utföras av sur skyldighet utan skall förnimmas som en inneboende böjelses tillfredsställelse.

Men kan någon sådan böjelse väntas uppstå i detta fall? — Visserligen vill det väl tyckas, att ungdomen, lämnad åt sin egen natur, ofta, kanske oftast, strävar efter helt andra mål, motsatta det här angivna. Men är det inte måntro mången gång åtminstone därför, att den inte blivit väckt till något annat? Den uppträder obelevat och otillständigt därför, att den inte fått någon erfarenhet av det behag och den fördel som följer med ett bättre beteende. Det vore väl fåfängt att hoppas på en allmän högre kultur, om humaniteten inte verkade så välgörande i utövningen både på givare och mottagare. Men denna välgörande verkan uppenbarar sig vid första försök att praktisera den enklaste och alldagligaste hövlighet. »Hövlighet är barmhärtighetens syster, som utsläcker hat och bevarar kärlek», lyder ett yttrande, som tillskrives den helige Franciscus av Assisi. Låt bara en människa, som händelsevis, t. ex. på en resa, sammanträffar med en annan, bevisa denna en liten artighet eller göra honom någon obetydlig tjänst av fri god vilja att underlätta och hjälpa — båda skola genast erfara en värmande känsla av välbehag. De skola förnimma en aning om den lycka i samvaron, som det är den äkta mänskliga själsförädlingens privilegium att kunna bereda och som, om den bleve mera allmän, skulle skapa ett nytt, blidare och lättare samhällsklimat. Men det, som medför en så omedelbart och påtagligt glädjebringande verkan, borde det finnas god utsikt att väcka de ungas lust att tillägna sig och utbilda till vacker färdighet och fulländning. Det borde, om det överallt bleve odlat vid deras uppfostran, snart nog kunna tränga igenom och angiva tonen ibland dem, så att det bleve en ambitionssak, ja, om så vore, även ett mål för fåfången att inte brista i uppfyllelsen av dess krav.

Men slutligen invända tilläventyrs religionsundervisningens speciella målsmän, att kraften till ett i allo gott uppförande skall givas och stärkas genom en levande kristendom och inte genom någon utbildning i levnadsvett och humanitet. — Den invändningen utgör dock i själva verket snarast

en bekräftelse. Ty — såsom redan förut i denna framställning utvecklats — det som med den här förordade utbildningen åsyftas är just att göra kristendomens centrala moralprincip till något verkningsfullare i de ungas sinnen än ett minnesmoment ur en läxa: göra den till en levande kraft, praktiskt verksam i vars och ens vardagsliv och vardagslag. Det har varit det stora och olyckliga psykologiskt-pedagogiska misstaget i kristendomsundervisningen, sådan den hittills varit anordnad, att den — såsom också förut framhållits — givit en väsentligen teoretisk kunskap, som därtill mest rört frågor, vilka för de unga haft liten eller ingen aktualitet. Ty endast sådant som ligger inom deras ålders räckvidd och som kan om-sättas i utövning på ett eller annat sätt inom deras egen omgivning kan bli verkligt betydelsefullt för deras själs- och karaktärsutveckling. Det är så grunden till denna skall läggas, att den bygges på de enklaste och påtagligaste moraliska fakta. Grunden skall så att säga läggas på jorden — hur högt den blivande byggnadens tinnar än en gång må nå upp, så måste grunden läggas på jorden, alldeles som fröet till även det högsta träd måste läggas i jorden. Det är en lag som av ingenting rubbas.

Behövligheten av en sådan uppfostran till levnadsvett och humanitet, som här angivits, torde svårligen av någon kunna på allvar bestridas. Vårt folk är för visso i allmänhet godlynt och välvilligt och äger gynnsamma förutsättningar för personlig kultur. Men ännu saknar det i hög grad — och det gäller visst inte blott de lägre samhällslagren — denna kultur i den allmänna samlevnaden, och den utgör dock ett slags förgård till den högre humanitet, som varje folk måste söka uppnå, för så vitt det vill hävda sin plats, sin rätt att vara till i den mänskliga utvecklingen. En viss — stundom av blyghet vållad — stelhet och tölpighet är det oskyl-digare uttrycket för denna brist. Ofta nog går den till ohövlighet och hänsynslöshet, inte så sällan rent av till en råhet, som röjer sig i lust att störa och stöta, kränka och såra. Överhuvud kan det svenska folket inte göra anspråk på att kallas för något högtstående kulturfolk i sitt umgän-gessätt. Andra folk ha hunnit betydligt högre i hyfsning och förfining, ha lyckats vinna en jämvikt mellan självbehärskad värdighet och mänsklig förbindlighet, som verkar på samma gång förnäm och älskvärd. Varför skola vi stå efter dem i det avseendet, när vi äro jämbördiga med dem i andra? — Det kan då förvisso åtminstone inte vara för tidigt att nu på-yrka åtgärder mot denna vår efterblivenhet. Tvärtom borde det nu kunna anses vara högt på tiden att börja försöka genomföra den reform, som en av våra främsta författare redan för ett par årtionden sedan med skämt-samt allvar angav som en av de angelägnaste uppgifterna i vår inre politik: att »avskaffa pöbeln». Nu efter demokratiens genombrott bör det

kännas som en hederssak och sättas som ett mål för vår strävan att bli ett folk av gentleman.

Alltså för att sammanfatta:

Den senaste tidens fruktansvärda världsolyckor ha med förkrossande styrka för folk och individer inskräpt fördärvligheten av den gamla barbariska självskhetens livsföring och nödvändigheten av en övergång till den samhörighetens, rättvisans och humanitetens levnadsnorm, som så länge har predikats men ännu aldrig helt och konsekvent praktiserats. Om denna levnadsnorm skall kunna genomföras i nationernas och människornas sammanlevnad, så räcker det emellertid inte att den proklameras som princip för statsförbund och samhällsskick, utan den måste tillägnas och tillämpas av varje enskild. Men därför erfordras, att den göres till själva ledmotiv i de ungas uppfostran och införes i denna på det pedagogiskt-praktiska sätt, som låter den framstå såsom en grundbetingelse för all verklig kultur, för ett lyckligt samliv och allas rättförstadda välfärd samt därmed på samma gång som ett högeligen eftersträvanvärt och jämförelsevis lätt upphinneligt mål för en var, som drives av längtan att höja sig över vildstadets kvarlevande råhet till den sanna civilisationens mänskliga förädling.

På grund av det anförda tillåter jag mig till riksdagen rikta en vädjan, att den, behjärtande sakens betydelse, ville anhänga hos regeringen om åtgärder för att i vår undervisning, närmast i anslutning till den, som meddelas i kristendom och medborgarkunskap, måtte inrymmas en för det dagliga livets förhållanden lämpad och praktiskt anlagd upplysning och utbildning i levnadsvett och humanitet.

Stockholm den 26 januari 1919.

Mauritz Hellberg.